

Den politisk-historiske Udviklingstanke i de danske Forfatnings- drøftelser 1830—1848.

AF

HANS JENSEN

Der er — som udførligt dokumenteret i mit Værk om de raadgivende Stænderforsamlinger — ved Udgangspunktet for den danske Forfatningsudvikling i det 19. Aarhundrede det ejendommelige, at Anledningen egentlig ikke var givet ved Folkets egne Forhold, men kom udefra. Det afgørende blev Danmarks Forbindelse med Holsten. Da Holsten var en tysk Forbundsstat, havde den danske Konge som holstensk Hertug paadraget sig Forpligtelsen til at give Landet en »landesstændische Verfassung« som den, der ved Forbundspagten af 1815 skulde være tilsikret alle tyske Forbundslande. Længe tøvede han med Løftets Opfyldelse, men efter Julirevolutionen 1830 kom Forholdene endelig til at ligge saaledes, at Kravet syntes uomgængeligt, og saa fulgte fra 1831 den Række Beslutninger, der skaffede Danmark Ordningen med »raadgivende Provinsialstænder«, det første store betydningsfulde Skridt i Retning af Enevældens Afskaffelse og Indførelse af en Konstitution.

Naar ikke blot Holsten og det med Holsten administrativt tæt forbundne Slesvig, men ogsaa »Kongeriget« Danmark straks toges med og fik Del i den nye Forfatning, skyldtes det

Foredrag holdt ved det nordiske Historikermøde i København i August 1939. Jfr. Bemærkninger i min Bog: De danske Stænderforsamlingers Historie 1830—1848, II (1934), S. 312ff., 447, 650.

ikke mindst den Betragtning, at hele Monarkiet udgjorde en Enhed, hvis forskellige Dele maatte ske ens Ret, politisk set; men af væsentlig Virkning var ogsaa den Opfattelse, at der var et bestemt Hensyn at tage til Tidsaanden: var der end ikke i Ojeblikket rejst forfatningspolitiske Fordringer indenfor den danske Befolkning, regnede man dog med, at det kunde ske; man tænkte sig, at der senere meget let vilde fremtræde Onsker og Bevægelser i denne Retning, og for det Tilfælde vilde det være sikrest og bedst, at man paa Forhaand havde gjort visse Indrømmelser. Man mente altsaa, at der i selve Tidens almene Forhold laa en tvingende Nødvendighed, en vis almen Bevægelse, en ny »Aand«, som ogsaa Danmark maatte tage Hensyn til og i nogen Maade indrette sig efter. Julirevolutionen er med Klarhed blevet set af Frederik VI's Raadgivere som et Vendepunkt for hele Europas politiske Liv. Otto Moltke, Slesvig-Holstenske Kancellis Præsident, der havde meget fremtrædende Indflydelse paa den danske Forfatningssag, gjorde 1832 den preussiske Gesandt opmærksom paa, at den danske Provinsialstænderordning ikke kunde komme til at svare saa nøje til det preussiske Forbillede; man maatte tage Hensyn til, at »Tiden bevægede sig«. Det var en Opfattelse, der i Virkeligheden svarede til, hvad her er kaldt »den politisk-historiske Udviklingstanke«, Idéen om en almen uafvendelig Udvikling, baaret af Nødvendighed og derfor ogsaa bestemmende for de Foranstaltninger, der fra Tid til anden maatte blive krævet og gennemført. Men naar dette er sagt, maa det tilføjes, at det for Frederik VI's Raadgivere endnu ikke stod som absolut givet, hvor varig den Bevægelse, der var fremme i Tiden, vilde blive, og til hvilket Endemaal den i det lange Løb skulde naa. Otto Moltke var ledende Mand i den Komité af Kancelliembedsmænd, som 1832 har indgivet Indstilling til Kongen om Forfatningssagen. Det fremhæves i Indstillingen, at man har vurderet Tidens Forhold med to Muligheder for Oje: dels den, at — som man udtrykte sig — den almindelige Frihedssvimmel vil lægge sig, dels den modsatte, at »Fremtiden skulde medføre den Ulykke, at det demokratiske Princip fik nogen Varighed«. Man mener at

have tilpasset sine Forslag til Stænderinstitutionen saaledes, at de kunde være passende overfor begge Muligheder¹.

En meget stærk Overbevisning om, hvad Fremtiden vilde bringe, skulde komme til at præge den liberale Bevægelse, som opstod og bredte sig i nær Tilknytning til Stænderinstitutionen. Indenfor Liberalismen var det, der fæstnede sig en bestemt Tro paa, at der var en »Udvikling« i Gang, der nødvendigvis ogsaa i Danmark maatte føre til Enevældens Ophør og Indførelse af de konstitutionelle Former for Statslivet, og vi staar her overfor et meget vigtigt og centralt Træk i Datidens politiske Tænkemaade og almindelige Aandsindstilling. Atter og atter møder vi i den liberale Bevægelse Anvendelsen af Ordet »Udvikling« og en Henvisning til dette Begreb, der med tilsvarende Tendens næppe tidligere var set.

Det var ikke nogen stærkt praktisk begrundet Misfornøjelse med Enevældens Samfundsforhold, der fremkaldte den liberale Bevægelse. Kritiken samlede sig i det væsentlige om Finansstyrelsen, som man fandt alt for ødsel og alt for kostbar efter Landets økonomiske Bæreevne. Der synes, naar man betragter Tredivernes Liberalisme, den, der særlig prægedes af Tage Algreen-Ussing, at have foreligget ligesom en Mulighed for, at Bevægelsen skulde stagnere som en Skatteborgerbevægelse, der vilde slaa sig til Taals med Reformer af rent administrativ og finansiel Karakter. Det laa tydeligt nok i den almindelige Paavirkning fra Tidens Forhold og i Følelsen af at være i Pagt med den fremadskridende Tidsaand, med »Udviklingen« kort sagt, naar man heller ikke i Danmark vilde lade sig nøje med mindre end en fri Forfatning, en Folkerepræsentation med skattebevilgende og lovgivende Myndighed. Det var derfor ikke tilfældigt, at den liberale Bevægelse i saa høj Grad lærte at samle sine herskende Tanker i Begreber som »Tidsaanden« og »Udviklingen«, og noget af det mest betegnende for den blev, at den søgte at bygge sit Forsvar og sine Angreb egentlig mindre paa en principiel end paa en Slags historisk Begrundelse.

¹ Se min Bog: De danske Stænderforsamlings Historie 1830—1848, I (1931), særlig (for Citaterne) S. 239, 200.

Det er jo en Egenskab, der heller ikke siden har forladt de politiske Bevægelser, at de gerne indirekte bekræfter Historiens Betydning ved at hægte sig til visse historiske Synspunkter.

Den danske liberale Bevægelse efter 1830 skabte sig hurtigt sit eget Syn paa Danmarks Historie, og det er det, vi finder udtrykt hos den Forfatter, der især blev Retningens Historiker, C. F. Allen, der 1840 udgav sin »Haandbog i Fædrelandets Historie«. Her er skildret, hvordan det i Tidens Løb lykkedes først Gejstligheden og siden Adelen at kvæle den Folkefrihed, der oprindelig havde raadet i Landet, og hvorledes det skulde lykkes den enevældige Kongemagt ved Hjælp af Borgerstanden at slaa Adelen ned. Det var gennem de store Landbo-reformer, det sidste skete, og disse Reformer bliver set som den naturlige Indledning til de politiske Forholds Ændring ved Stænderinstitutionen. »Bondestandens Frigørelse 1788«, siger Allen i sin Bogs Slutning, »var et Kæmpeskridt til de borgerlige Forholds bedre Ordning og fulgtes af andre Foranstaltninger, hvorved en privilegeret Stands Forrettigheder, der var uforenelige med det Heles Vel, hævedes eller indskrænkedes. Efter at saaledes alle Stænder var bragt i det rette Forhold til hverandre, fik Danmark nu, da Tidens Fylde var kommet, Stænderinstitutionen, som giver Borger, Bonde og Adelsmand Sæde ved hinandens Side i Raadssalen med lige Stemme og lige Ret«.

Vi finder hos Allen den for Liberalismen saa karakteristiske Tro paa Borgerstanden og dens lige saa karakteristiske Interesse for Bondestanden, men tillige er hans hele Fremstilling præget af den Udviklingstanke, hvor hvert enkelt Led i de historiske Hændelsers Forløb bliver set som en Indledning til derefter nødvendigt følgende andre Led. Og derfor blev det ogsaa det allersidste Ord i den Efterskrift, hvori Bogens Indhold gøres op: »Stænderinstitutionen afslutter den ældre Udvikling og danner Begyndelsespunktet til en ny.« Dette er unægtelig at se de aktuelle politiske Forhold paa afgørende Maade under »Udviklingen«s Synsvinkel, og det er jo givet, at Allen ved den nye Udvikling, som Stænderinstitutionen skal danne Udgangspunkt for, tænker sig en rent konstitutionel, liberal Udvikling.

Ved paa den Maade og med den Tendens at skyde Begrebet »Udvikling« saa stærkt frem viser Allen sig som den ægte Historiker af sin Tid, en Repræsentant for den Aand, der blev det 19. Aarhundredes; der forelaa, naar vi skal forklare os denne Tænkemaades Forudsætninger, en Sammenhæng med baade Romantikens Tankegang og med Aarhundredets materielt betingede Samfundsforhold, hvori det var blevet lettere end før at iagttage bestandige Forskydninger, Fremskridt, der fulgte ligesom umiddelbart af en vis nødvendig Udvikling. I den samtidige franske Historieskrivning begrundedes det politiske Frihedskrav med en Henvisning til Frankrigs Historie, ja ses som en historisk nødvendig Følge af den hele hittidige europæiske Kulturudvikling. Guizot udtrykker det saaledes, at »den politiske Frihed er et Behov, en højlydt eller skjult Stræben for den sociale Tilstand, som i 19 Aarhundreder, under Indflydelse af den kristne Religion og ved den moderne Civilisations hittidige Forløb, har udviklet sig hos de europæiske Nationer...“¹.

Der er utvivlsomt et nært aandeligt Slægtskab mellem en dansk Historiker som C. F. Allen og de ledende Historikere i det samtidige Frankrig; ikke blot en Guizot, men Mænd som Thiers og Mignet saa Frankrigs Historie som en Kæde af skiftende Begivenheder og Forhold, der med Nødvendighedens Magt førte Landet gennem den store Revolution frem til den oplyste Borgerklasses Herredømme², — og det er egentlig en tilsvarende Betragtning, C. F. Allen anlægger for Danmarks Vedkommende. Det er jo ogsaa sandsynligt, at Allen har læst

¹ Guizot: Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps, VIII (1867) S. 2.

² Jfr. Louis Halphen: L'Histoire en France depuis cent ans (1914). Den store Svensker E. G. Geijer var som Historiker ogsaa behersket af en Udviklingstro, og det var hans historiske Livsanskuelse, der fik ham til 1838 at falde fra Konservatismen og blive liberal (se f. Eks. John Landquist: Erik Gustaf Geijer (1924) S. 473). I sine populære historiske Forelæsninger af 1838 forkyndte N. F. S. Grundtvig sin Overbevisning om en fremskridende historisk Udvikling (Mands Minde 1788—1838, af N. F. S. Gr. (1877), S. 557 f.).

en Del fransk Historie; men paa den anden Side er det givet, at hvis vi i Almindelighed vil spørge, hvorledes denne Tids danske Skribenter og Politikere er blevet paavirket ude fra Europa, maa vi regne med, at de mere har Indtryk fra tysk end fra fransk Litteratur. Det er imidlertid klart, naar vi ser paa det, hvorefter her er Tale, at de ikke har kunnet hente deres Belæring hos den historiske og politiske Forfatter, hvis Skrifter vel nok fik størst Betydning for Udviklingen af tysk Liberalisme: Karl von Rotteck. Den hos Rotteck herskende Idé er ikke en Udviklingstanke, men Troen paa den abstrakte Fornuft. Et af hans Skrifter bærer den betegnende Titel: »Lehrbuch des Vernunftrechts«, og hans bekendte »Weltgeschichte« er gammeldags pragmatisk Historieskrivning, der til Belæring for Samtiden vil vise Klogskab, Ret og Dyd i deres Kamp for at gøre sig gældende under forskellige, dog dybest set af den samme Menneskenatur bestemte Forhold. Rotteck var meget direkte en Lærling af det 18. Aarhundrede, og hans Tankegang havde ingen Forbindelse med det Syn paa Historien, der udbredtes gennem Hegels Virksomhed. Hegel var egentlig ogsaa Rationalist, fastholdt den høje Værdsættelse af Fornuften, men han skilte sig fra det 18. Aarhundredes Mænd ved at se mere paa den Virkelighed, der nu engang forelaa, ved at fremhæve den historiske Udvikling som det skabende og afgørende¹. Det er af Halvdan Koht oplyst, at Rottecks Skrifter paavirkede en norsk Venstrepolitiker som Johan Sverdrup², men der foreligger ikke noget Vidnesbyrd om hans Indflydelse paa danske liberale. Derimod fremgaar det tydeligt af de historiske Kilder, at Hegelianismen har øvet en vidtrækkende aandelig Indflydelse indenfor 1840'ernes Liberalisme i Danmark.

Povl Bagge har i sin Bog »D. G. Monrads Statstanker« (1936) vist Sammenhængen mellem Monrads politiske Ideer og de Hegelske filosofiske Tanker. Monrad har hos Hegel lært at

¹ Jfr. Anton Thomsen: Hegel, Udviklingen af hans Filosofi indtil 1806 (1905).

² Halvdan Koht: Johan Sverdrup I (1918), S. 59 f., 160.

se den moderne konstitutionelle Bevægelse ikke som et Brud med den historiske Udvikling, men som noget, der netop svarer til den øjeblikkelige Fase i Tankens Selvudfoldelse gennem Historien. Han har, med andre Ord, lært at sætte Udviklingsbegrebet forrest i sin historiske Idéverden! Friheden er for Monrad en Idé, født af historisk Nødvendighed og netop skabt til at blive virkeliggjort i den Nutid, han selv tilhører.

Imidlertid var Monrad jo kun en enkelt blandt de Mænd, der efter Christian VIII's Tronbestigelse 1840 aabenbart og dristigt fremtraadte med Forfatningskravet. Den egentlige Programskriver og Ordfører var Orla Lehmann, og der var utvivlsomt mindre Lærdom og Filosofi i ham end i D. G. Monrad; men Ordet »Udvikling« faldt ham lige saa let i Pennen og Munden. Det ses allerede, da han 4. December 1839 møder frem hos den nye Konge med Krav om »en Forfatning som den norske«. Begrundelsen er ikke en Henvisning til, at de bestaaende Statsforhold eller Samfundstilstande var utaalelige; der er derimod Tale om, hvad der maatte følge af »Udviklingen« og »Tiden«. — »Deres Majestæts Forgænger i Regeringen«, hedder det i den omhandlede Adresse, »har, ved faderligen at drage Omsorg for Folkets Dannelse og ved at indføre repræsentative Former, der vistnok var et betydningsfuldt Udviklingsled, ført Danmark Tidens Oplysning imøde. Det er den berømte norske Forfatnings Skaber, paa hvem Danmark, paa hvem hele den civiliserede Verden henvender sit Øje med den forventningsfulde Tillid, at alt dette vil vorde fuldbyrdet til Ære og Glæde for Deres Majestæt, til Fordel og Velsignelse for Deres Folk«. I denne historiske Situation stod Orla Lehmann efter sine egne Tanker ikke blot som Ordfører for Akademikere og Talsmand for en Forfatningsændring, men først og fremmest som Repræsentant for »Tiden« og »Udviklingen«. Heller ikke i sin politiske Agitation i den følgende Tid undlod Orla Lehmann at betjene sig af en tilsvarende Tankegang og Sprogbrug, at paaberaabe sig med saa meget Eftertryk som muligt de nævnte Magter. Det skete paa en særlig Maade, ved Vurderingen af noget fortidigt, da han 1841 ved et Møde i Nykøbing F. stod overfor

falsterske Bønder, der troskyldigt spurgte, hvorvidt Folket og navnlig Bøndestanden kunde være tjent med en Forandring i Forfatningen. Lehmann forklarede i sit Svar, at vel havde tilsyneladende den enevældige Kongemagt frigjort Bøndestanden, men i Virkeligheden var det »Tidsaanden«, der havde været afgørende, og uden Enevælden vilde »den hele Udvikling« være blevet stadigere fortsat. Paa en vis Maade vilde den logiske Slutning have været, at egentlig betød Forfatningsformer saa temmelig lidt i Sammenligning med »Tidsaand« og almen »Udvikling«, men saa megen Logik var ikke ventelig hos en Politiker, der netop var ude at agitere for en Forfatningsændring!¹

Et Hovedpunkt ved Vurderingen af, hvad den politisk-historiske Udviklingstanke betød i den Tids Forfatningsdrøftelser, maa dog blive det Forhold, at den tydeligt nok ikke blot gav Dristighed til Opstilling af politiske Krav, men ogsaa inspirerede en vis Taalmodighed, naar det ikke viste sig muligt at faa Kravene opfyldt saa hurtigt, som man gerne ønskede det.

Christian VIII svigtede den Forventning, man havde haft til ham som en frisindet Konge, der hastigt vilde efterkomme klart udtalte Ønsker om en Forfatningsændring. Han stillede sig afvisende overfor de straks efter Tronbestigelsen fremkomne Adresser, og han reagerede ikke, da Stænderforsamlingerne derefter henvendte sig til ham for — med det betegnende Udtryk — at bevidne Folkets Trang til »en friere Udvikling af Samfundsforholdene«².

»Fædrelandet« for 1. Jan. 1841 minder i en Nytaarsartikel om den Skuffelse, man hidtil har lidt under Forventningerne til den nye Konge, men Artiklens Grundtone er dog tillidsfuld Optimisme overfor Fremtiden, den Fremtid, der — som det udtrykkes — skal »bringe Danmarks Udvikling i Samklang med Tidens«. Det er, skriver Bladet, ikke alene Folkene selv, der skaber deres Lykke: »der er En, som raader for Individernes

¹ Min Bog: De danske Stænderforsamlingers Historie 1830—1848, II, S. 221, 305 ff.

² Smstds. S. 257.

og Folkenes Skæbne, det er Ham, hvis Vilje bevirker, at Verdenshistorien ej frembyder en Sammenhoben af tomme Tilfældigheder, men en bestandig fremadskridende Fornuftudvikling. Aarene kommer, og Aarene gaar, og alt synes at være undergivet Forgængelighed, men ud af denne Forgængelighed fremtræder Fornuftudviklingen som Personlighedens Herre og Begivenhedernes Herre. Denne evige Udvikling har grebet det danske Folk; Folket har ej forhærdet sit Hjerte mod Tidsaanden, men det har optaget den i sig, og det uddanner sig til et bestandig kraftigere og sundere Organ«. Derfor — hedder det videre — vil ikke nogen Lovløshed komme til at besmitte Frihedens hellige Sag i Danmark, og »ej hos os skal Nationen splittes i to Partier, hvoraf det ene kæmper for Friheden og det andet for den borgerlige Orden; thi Kærlighed til Frihed og Agtelse for Lovene er i det danske Folk sammensmeltet til een Følelse«. Artiklens Forfatter slutter med de Ord, at maaske vil der en føje Tid være Mistillid og Forstemning hos Folket, men naar det med bestandig større Klarhed og Indsigt stræber at løse den Opgave, der er sat det, »da vil Han, der sidder paa Danmarks Trone, forstaa sit Folk, vil i sit Bryst sammenfatte hele Folkets Ønske og føle sig lykkelig ved at grundlægge Danmarks Lykke for de kommende Aarhundreder«.

Det kan ikke bestemt oplyses, hvem der er Artiklens Forfatter; der sad i »Fædrelandet«s Redaktion en Række af liberale Politikere, der hver for sig skrev anonymt i Bladet; men man kan dog gætte paa, at Skribenten i dette Tilfælde har heddet Monrad. Betragtningerne stemmer jo helt med hans af Hegel paavirkede Tankegang, hvorefter »Fornuften«, Livets egentlige Mening, bestandig var under Udfoldelse og Udvikling gennem alle Historiens Hændelser, og det var jo rigtig i Monrads teologiske Aand at fremhæve Gud selv som Leder af denne Udvikling.

Praktisk-politisk betød Artiklen en Formaning til de liberale Læsere om ikke at være for utaalmodige, men i Ro og Orden at afvente Begivenhedernes nødvendige Udvikling. Der skulde nok af sig selv ske noget — det var egentlig den Tanke, der

blev udtrykt, og naar den i den givne politiske Situation ikke var saa forkert, hang det sammen med, at hele denne Tro paa »Udviklingen« ikke alene fandtes hos de liberale, men ogsaa hos deres Modstandere indenfor Regeringens Kres og ikke mindst hos selve Kongen.

Med største Begejstring har A. D. Jørgensen i »Danmarks Riges Historie« (VIa S. 260f.) skildret Christian VIII som den betydelige Statsmand, han efter hans Skøn var, »paa een Gang en konservativ og en rastløs fremadskridende Natur«, og det netop fordi han var saa fyldt af Tanken om »Udvikling«. »Som Goethe,« siger Jørgensen, »hadede de plutoniske Teorier i Jordens Tilblivelseshistorie og holdt paa de neptunske, den jævne organiske Udvikling, saaledes vil den modne og gennemdannede Mand altid finde sig mest tiltalt af de Fremskridt, der knytter sig til det givne. I sin Ungdom havde Kongen været en utaalmodig, higende Natur. Alderen havde lært ham, at varige Fremskridt maatte have deres Tid.« Det er at rose Christian VIII lidt stærkt for en Anskuelse, han i saa høj Grad delte med mange i sin Samtid, men rigtigt nok er det, at hans Yndlingstanke var den, at Forholdene i Verden skulde skride frem ved en gradvis Udvikling, og netop derfor holdt den mere absolute Konservatisme, han havde forkyndt straks efter sin Tronbestigelse, heller ikke Stand længere, end til Stændervalgene 1841 var overstaaet. Saa bøjede han allerede af for den »Udvikling«, der syntes at være ved at fuldbyrdes i Folkestemningen, og fandt det ikke raadeligt at byde Tiden absolut Trods. Derfor kunde Regeringen 1842 forelægge Stænderforsamlingerne dels et Udkast til en Ordning med fælles »Komitéer« for alle Monarkiets fire Stænderforsamlinger, dels en Opfordring til ligefrem Kritik af Statsfinanserne, Stændernes Yndlingsemne lige fra deres første Begyndelse. Hvis det alene havde været den danske Regering og den danske Opposition, der stod overfor hinanden, vilde det ganske sikkert allerede nu være kommet til en »Udvikling« hen mod virkelig konstitutionelle Former, frem over Stænderinstitutionens Stadium. Det, der nærmede Modsætningerne til hinanden, var just den fælles Udviklingsidé

og Udviklingstro; det gik, som det altid er gaaet, naar tilsvarende Tanker fik Magt over Sindene: det bliver paa den ene Side umuligt at indrette sig for reaktionært, og paa den anden Side dæmpes den fremstormende Radikalisme.¹

1842 var imidlertid ikke alt ordnet hermed. De nationale Forhold meldte sig som den uovervindelige Hindring. Hertugdømmernes Stændersforsamlinger vilde ikke gaa med ind i et Fællesskab med Kongeriget, og allerede samme Aar kom det til det Sammenstød i Slesvigs Stænder, hvorunder P. Hiort Lorenzen »blev ved at tale Dansk«; den nationale Konflikt var hermed ret pludselig blevet en Kendsgerning, som der maatte tages Hensyn til; af den Grund maatte den forfatningspolitiske Bestræbelse, der var indledet, foreløbig opgives, men det var dog saaledes, at hverken Regeringen eller den liberale Opposition forstod Konfliktens fulde Rækkevidde, derfor kunde de haabe paa dens Overvindelse eller Bilæggelse, og det er ikke mindst interessant at se D. G. Monrads Skøn over Tingene.

I en politisk Pjece fra 1840 har Monrad forkyndt sin Tro paa, at Frihedsudviklingen skulde evne at bygge Bro mellem de nationale Modsætninger indenfor den dansk-tyske Stat: »Lad een Stændersal omslutte Holstens, Slesvigs, Jyllands og Østifternes folkekaarne Mænd! Sandelig, de vil inden stakket Tid lære at forstaa ej alene hverandres Ord, men ogsaa hverandres Sind...«². Hurtigt skulde det vise sig, at een Stændersal ikke engang var rummelig nok til at omslutte i Harmoni baade Nordslesvigere og Sydslesvigere; det nationale havde vist sig som et revolutionært Element, der ligesom vilde sprænge den almene politiske Udvikling og trodse al Fornuft, og ud fra dette Synspunkt skrev derfor Monrad i »Dansk Folkeblad« for 30. Juni 1843 om »nationale Bevægelser«. »I Nationalitetens Bevægelser«, skriver han her, »er der noget elementagtigt, dens Magt fremtræder som en Naturmagt; for saa vidt den søger at gøre sig gældende lige overfor Staten, der er Aandens Produkt,

¹ Jfr. om den hele Situation og de politiske Begivenheder i 1842 min sidst anførte Bog S. 293—362.

² Flyvende politiske Blade Nr. 2 af D. G. Monrad S. 62.

for saa vidt den fordrer Oplosninger i selve Staten og Tilknytninger til hidtil fremmede Bestanddele, synes den at træde ind i Kamp mod Civilisationen, en Kamp, hvis Udfald ej kan være tvivlsomt, da Fornuften vel vil vide at sikre Civilisationen Sejren«. Monrad nævner dog en uomgængelig Forudsætning for, at dette kan ske, nemlig at der sker »en højere Udvikling af Staten, hvorved denne kommer til at staa under folkelig Indflydelse og derigennem bringes til at give Nationalitetens Fordringer deres fulde Ret«. Vi staar her overfor Betragtninger, der synes i høj Grad betegnende for D. G. Monrad som Politiker. Han er med til at føre den nationale Tanke frem indenfor dansk Liberalisme, men fastholder Troen paa, at det nationale Moments Betydning dog til sidst lader sig betvinge og begrænse — af Fornuft og »Udvikling«.

Det var, ved et Paradoks, den nationale Liberalismes Begrænsning, at den ikke evnede paa Forhaand at se, hvilken revolutionær og al rolig Udvikling forstyrrende Kraft der laa i den nationale Følelse og de nationale Bevægelser. Man var selv med til at tænde en Ild, hvis Heftighed og Styrke man ikke fuldt kunde vurdere. Allerede 1848 skulde indtræde det Sammenbrud, hvorved den nationale Dynamik paa een Gang tilintetgjorde alle Udsigter for en mere rolig og gradvis forfatningspolitisk »Udvikling«. Vi fik gennem Junigrundloven af 1849 en saa radikal Forfatning, som ingen vilde have tænkt sig mulig i Christian VIII's Tid. Men naar A. D. Jørgensen i den Anledning (i »Danmarks Riges Historie« VIa, se særlig S. 384 f.) har bebrejdet de nationalliberale, at de ikke respekterede Traditionen og den fornødne Sammenhæng med Fortiden, da er det egentlig at underkende, hvad Forholdenes Magt kom til at betyde paa Trods af en Tankegang, der oprindelig var indstillet paa at slaa sig til Taals med en betydeligt mindre voldsom Forandring, blot Forandringen kunde opfattes som et virkeligt Trin fremad i den »Udvikling«, der blev set som Tidens store Krav og Nødvendighed. Mod Griffenfeld retter A. D. Jørgensen i sin store Biografi en tilsvarende Bebrejdelse, og han

var naturligvis paa visse Maader de nationalliberales aandbeslægtede, men kunde jo i hvert Fald ikke, da han skrev Kongeloven, være bestemt af en Tanke, der tilhører det 19. Aarhundredes Verdensanskuelse og historiske Aand. Mændene fra 1848 var, som det klart ses ved at betragte de foregaaende Aars Forfatningsdrøftelser, stærkt præget og ledet af det moderne Begreb, der kaldes »historisk Udvikling«, og det vilde i langt højere Grad være kommet til at præge deres praktiske Indsats, hvis det havde været muligt at føre de nationale, dybest set irrationelle Kræfter ind i »Udviklingen«. Men 1848 skete der en Omvæltning ud fra Forudsætninger, man blot faa Aar i Forvejen slet ikke havde ment det nødvendigt at regne med¹.

1848 var et Brud og et Sammenbrud, netop ikke det, man rigtig kan forstaa ved »Udvikling«; men det betød jo ikke, at det omkring 1840 saa kraftigt fremdukkende Udviklingsbegreb atter forsvandt fra dansk politisk Liv og historisk Opfattelse. Det hører sammen med det 19. Aarhundredes hele Karakter og Mentalitet. Det gjorde sig, m. H. t. alle Vurderinger, stærkt gældende i hele den senere danske Historieskrivning og ikke blot hos A. D. Jørgensen. Det betød indenfor Samfundslivet en Styrkelse for Retninger, der kunde antages at være imod Stilstand. Da J. C. Christensen (i sit Blad »Tiden« 9. Januar 1914) skrev Nekrolog over sin Forgænger som den centrale danske Statsmand, J. B. S. Estrup, fældede han i utvivlsom Overensstemmelse med almindelig Opfattelse Dom over ham som den Mand, der havde staaet »Udviklingen« imod. »En Statsmand,« skrev Venstreføreren, »bør gøre sig til Talsmand for Udviklingslinjen i sit Folk og ikke til dens Modstander.« Kort Tid i Forvejen har iøvrig J. C. Christensen (i »Tiden« 19. Dec.

¹ Naar A. D. Jørgensen saa stærkt beklager de alt for bratte Overgange, der har været i Danmarks politiske Historie ved Enevældens Indførelse og ved dens Afskaffelse, og kritiserer den derunder udfoldede Doktrinarisme, bliver han egentlig et Sidestykke til Hippolyte Taine i dennes Kritik over den store Revolution som det skæbnesvangre Brud i Frankrigs Historie.

1913) bekendt sin stærke Tro paa, at den permanente Verdensfred snart var noget fuldstændigt sikret, altsaa den optimistiske Tro paa en almen Fredsudvikling, der var saa typisk for danske Politikere og Historikere lige til Verdenskrigens Udbrud 1914 — og allerede (som paavist i mit Værk om Ständerforsamlingerne) var fremtrædende hos den Generation, der kom til at opleve 1848.
